

Gyertyamártók és gyertyaöntők

A nagy változatosságot mutató népi világítóeszközök sorában jelentős helyet foglalt el a *gyertya*, amely több fényt adott, mint a pislákoló olajmécses. Ennek ellenére a legtöbb parasztházból mégsem tudta kiszorítani a mécses, mert lényegesen drágább volt annál. A 16. századtól szinte folyamatosan felmerült a panasz a *gyertyamártók* ellen, hogy sokat kérnek portékájukért. A mesterek viszont azzal védekeztek, hogy a *faggyú* is felettebb drága, amelyből a gyertyát készítik. A hús árának kétszeresét is elkérhették a faggyúért a mészárosok.

A gyertyát *marha-* vagy *birka*faggyúból, valamint *viaszból* készítették. A nyersanyagnak megfelelően az önálló gyertya-

mártók mellett mészárosok, szappanfőzők és mézeskalácsosok is foglalkoztak gyertyakészítéssel. Természetesen házilag is készítettek gyertyát, különösen a szappanfőzéshez értő asszonyok, de a pásztorok között is jócskán akadt, aki mestere volt ennek a munkának. A török hódoltság idején pedig jobbágyasszonyainknak egyenesen kötelessége volt a gyertyamártás.

A gyertyakészítés legrégebbi módja a kézi megformálás, amikor a meglágyított faggyút vagy viaszt egyszerűen a bél köré nyomkodták, majd – amint egy 19. század eleji leírásban olvashatjuk – „sík asztalon hönyörgetvén kiegyenítik, és megsimítják”. A tenyérrel vagy mángorlóval kisimított gyertya közel sem égett olyan

Alföldi
gyertyamártó
edény,
1782

**Gömöri
gyertyamártó
edény,
19. század**

jól, mint a gondosabb munkát megkívánó mártott gyertya.

A gyertyamártás legfontosabb eszköze a nagyméretű négyszögletes cserépedény, a *gyertyamártó* volt. Az edénybe először egyharmad résznyi forró vizet öntöttek, majd erre került a megolvasztott és átszűrt folyékony faggyú vagy viasz, amellyel az edényt színültig megtöltötték. Ugyanis az alul elhelyezkedő forró víz megakadályozta, hogy a faggyú vagy viasz idő előtt megdermedjen. Az így előkészített masszába mártogatták bele a gyertyabeleket. A lenfonálból, később pamutból sodort belet rendszerint egy deszkalapra felfüggesztették, vagy kis pálcikákra erősítették, és ennél fogva egyszerre többet tudtak bemártani. A megmártott beleket addig tartották kiemelve, amíg a ráakódott réteg megmerevedett. A mártogatást addig ismételték, amíg a gyertya kellő vastagságúra nem hizott. Ezt követően a gyertyákat egyforma hosszúságúra vág-

ták, és néhány napi szikkadás után máris használhatták őket.

A gyertyakészítésnek még tökéletesebb módja az *öntés*. Több 19. századi gazdasági írás szerint az *öntött gyertya* sokkal tovább, csöndesebben és világosabban ég. A gyertyaöntéssel nemcsak mesteremberek, hanem sok helyütt parasztasszonyok is foglalkoztak. Ez a munka abban különbözött az előbbtől, hogy a megolvasztott faggyút vagy viaszt megfelelő méretű hengeres bádogból, illetve üvegből készített formákba töltötték, amelyekbe előzőleg a belet úgy rögzítették, hogy pontosan középen helyezkedjen el. Egy korabeli útmutatás szerint „jól meg kell a gyertyabelet sodrani és viaszkolni, ezáltal lassabban ég és a lobogás is eltávoztatik”. A nagybani gyertyaöntő műhelyek jellegzetes felszerelése volt az asztalszerű öntőpad, a *bankli*, amelynek kettős lapjába sűrűn lyukakat vágtak az öntőminták megtartására. A kémcsőre emlékeztető üvegminta szájára kis tölcészerű betétet helyeztek, majd a be-

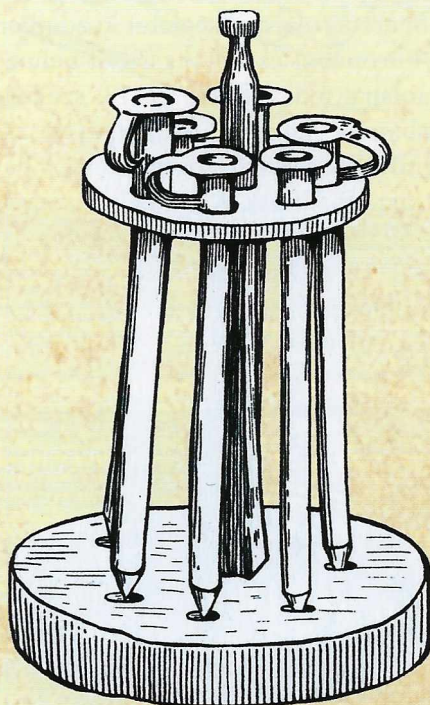
Gyertyaöntés tökszárba

A régi időkben a lopótök csövét is használták gyertyaöntésre. A lopótök egyik végén gömbölyű, amely hosszú szárban végződik. Ezt a hosszú szárat használták fel gyertyaöntéshez. Kb. 30 cm hosszúságúra öntötték a gyertyát. A munkát azzal kezdték, hogy a len csepűjét (kócát) – úgy mondták, hogy *lenfílkó* – erősen megsodorták, a mécses beléhez hasonlóan. Az így elkészített gyertyabelet egy keresztfára erősítették és áthúzták a lopótökszáron, hogy egyenesen középen álljon. Akkor a marhafaggyút megolvasztották, és óvatosan beleöntötték a tökszárba. „S amikor meghűlt a faggyú benne, felállították, s töltötték a forró vizet reá, hogy az a tökszár melegedjék által, s a gyertya essék ki belőle. S akkor egy fogta alól a gyertyát, s amikor annyira megmelegedett, hogy az kijött, az lett egy szál gyertya. Későbbben, idők multával civilizálódott a helyzet, s csináltak pléh gyertyaöntőt.”

(Gazda József: *Gyertyaöntés* című írása nyomán. Mindennek mestere. A falusi tudás könyve. Budapest, Püski Kiadó, 1993.)

let a befűzőtúvel ezen keresztül úgy húzták át, hogy annak alsó vége a cső aljában lévő kis lyukon átnyúlt. Ezután a forró faggyúval óvatosan megtöltötték a mintákat, és hagyták kihűlni. Rendszerint másnap a bél kiálló végénél fogva kihúzgálták a kész gyertyákat a formákból.

A hagyományos módon előállított mártott és öntött gyertyákat a 19. század végén rohamosan háttérbe szorították a gyárilag nagy mennyiségben készített sztearinyertyák, de ezek is mindinkább fényüket veszítették az elektromos világítóeszközök mellett.

Házi gyertyaöntő-felszerelés, Kászon vidéke

Gyertyaöntés és gyertyamártás a 18. század végén

